

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

HERTHA

TIDSKRIFT FÖR DEN SVENSKA
KVINNORÖRELSEN
UTGIVEN AV FREDRIKA-BREMER-FÖRBUNDET
❖ REDAKTÖR: ELLEN KLEMAN ❖

ÅRGÅNG 3
HÄFTE 20
1916

PROMENADKJOLAR

i alla prislägen från 10 kr. st.

SIDENKJOLAR

Eleganta — Solida — Billiga.

BESTÄLLNINGAR mottagas och utföras på dagen och utan provning om så önskas.

STOCKHOLMS KJOLFABRIK

Malmskillnadsgatan 9, 2 tr.

A. T. 19426.

Riks 12146.

SINGER

SINGER SÖMMAR GULD I STÖMMAR

Världsberömda symaskiner

STOR JULUTSTÄLLNING

av stilfulla presentartiklar i svensk kristall

Vackra nyheter.

Alla prislägen.

De Svenska Kristallglasbrukens Försäljningsmagasin

20 Birger Jarlsgatan 20

::

5 Regeringsgatan 5

● SAISONNYHETER I ●

DRÄKTER & KAPPOR STÖRSTA URVAL.
BILLIGA PRISER.

29 SIGRID HANSÉN **53**
VÄSTERLANCGATAN. DROTTNINGGATAN

MARGARETA-MAGASINET

Rikstel. 7639

BIRGER JARLSGATAN 6

Allm. tel. 28004

Alltid å lager de sista nyheterna i färdiga BLUSAR o. KLÄDNINGAR.
Egen atelier för beställningar å såväl elegantare som enklare toaletter.

ANNA-LISA QUICK

f. d. mängärligt biträde hos Augusta Lundin

Telefon

539

Malmö

Perslow's

SIDEN &
MANUFAKTUR-
AFFÄR

alltid nyheter i största urval

HERTHA

ÅRGÅNG III

15 DECEMBER 1916

HÄFTE 20

HERTHA 1917.

Mörker och dödens skugga vila över världen och det fordras i sanning mod och härdad vilja att nu se framåt och arbeta framåt mot nya mål. En ogenomtränglig förlåt döljer framtiden, ingen vet vad som gömmas därbakom.

Men ett nytt år bryter in. Den tidskrift, som vill tala för svenska kvinnor och bära fram deras vilja och önskningar, måste trots tidsmörkret se detta nya år som en ny period av framtidsmöjligheter. Den måste arbeta framåt, dag för dag, med viljan sträckt mot de förut ställda målen och med kraften obruten att bakom dem ställa ännu andra, nya. Vad vi vilja har alltid varit något tvärs igenom det gamla. Och detta är det, som gör det möjligt för oss att ännu sträva för en framtid. Tvärs igenom det gamla, med sprängande av dess orättfärdighet och dess mörker.

Med detta lösensord vill Hertha gå in i det nya årets arbete. Och den vädjar till svenska kvinnor att gå tillsammans med den på denna väg,

För de speciella uppgifter och de frågors behandling, som falla inom tidskriftens område, har Hertha att räkna med samma värdefulla medarbetarehjälp som under det gångna året.

*

Hertha utkommer som hittills den 1:sta och 15:de i varje månad med undantag av juli och augusti, således med 20 häften om året.

Förbundsmedlemmar erhålla tidskriften genom **Fredrika-Bremer-Förbundets byrå, 48 Klarabergsgatan, Stockholm**, till ett pris av **kr. 3:50** pr år.

För **icke-förbundsmedlemmar** sker premuration å **posten**, då priset är **kr. 5:—** pr år; **kr. 2:75** pr halvår.

REDAKTIONEN.

Försvinnande typer.

Den som har några tiotal av år bakom sig får många anledningar att jämföra förr och nu, så snart han en smula ser sig om i livet. Det vill synas som om med de gamla fortskaffningsmedlens — familjevagnens och raphönans — försvinnande åskilliga slag av personager, som stundom upptogo dessa fordon, även försvunnit från livets skåde-bana. I dessa prästbristens tider kan det t. ex. ej bli tal om några "konsistorii skjuts-hästar", som prackas på det ena präst-huset efter det andra, därför att de måste någonstads finna tak. Den forne universitets-"överliggaren" med problematisk existens uppstår knappast längre. Ännu mindre de gästande kavaljerer, som långa tider höllo till på herrgårdar som sällskapsbröder. Motstycken till de onekligen intressanta original, vilka ännu mot slutet av 1800-talet kunde föra en undangömd tillvaro i småstäder eller på landsbygd, förekomma knappast längre. För männen har arbetet för karriären blivit ett tävlingslopp i brusande tempo, med ett störtande offer här och där, medan flertalet fortsätter i sporrsträck. Hur pass genomgripande förändringen på etikens område samtidigt blivit och hur hög stegringen till harmonisk individualitet lämnas här å sido.

Kvinnornas frammarsch har inte haft något skarpt tempo, men förändringen inom deras led är påfallande. Genom att betrakta kvinnovärlden förstår man bäst, hur tiden växlat färg, hur nya idéer och mål skapat nya

sökare och nya finnare, på samma gång som gamla typer utplånats.

Försvunnen är t. ex. den forna utpräglade "koketten", ett känt species i förra seklet, av svensk skald ställd inför rätta utan ett enda anförande av förmildrande omständigheter:

"Svara! huru kan du schackra med ditt pund så oförskämt? — —

På allt kvinnovärde plundrad, vet du ej vad kärlek är?

Att bli fjäsad och beundrad är ditt skönaste begär. — —

Leende martyr för — skinnet, varför plåga dig ihjäl?

Föll det aldrig dig i sinnet att du ock har någon själ?" etc. etc.

Innan världsbranden vände upp och ned på det alldagliga, spelade koketteriet helt visst en betydande roll i Frankrike som i Tyskland. Knappast någon fransman fördömde utan misskund koketteriet, som ansågs vara varken fel eller förtjänst, bara ett salt till disposition, som fick begagnas med måtta, liksom andra kryddor. De auktoritetstroende menade, att naturen aldrig handlar utan stora avsikter: hon skapar en instinkt blott för ett allvarligt, allmänt ändamål. Naturen har hos kvinnan nedlagt koketteriet — d. v. s. konsten att betjäna sig av sitt behag — för att därmed lämna henne det vapen hon behöver. Och kvinnan, som mera distinkt urskiljer naturens röst än mannen, betjänar sig av detta vapen, hon gör det på samma sätt som sensitivan drar fördel av sina rörliga blad. Varje kvinna som älskar vore berättigad att använda

sitt "vapen", ty det tjänade en äkta lidelse. Man kunde hänvisa på historiskt dramatiska ögonblick, påminna om mötet mellan drottning Louise av Preussen och Napoleon i Tilsit 1807, om Maria Theresia och ungrarna och andra liknande tillfällen. Man var övertygad att vid alla stora tillfällen skulle "naturen" taga ut sin rätt.

Moderna tyska pennor försäkrade, att intet annat modernt kulturfolk hade skapat ett så lågt kvinnoideal som det tyska, ty de högsta dygderna hos en kvinna hette undergivenhet och försakelse. Även Tyskland kände dock till andra kvinnodygder än negativa. Medeltidens adelsdam var ofta mera bildad och anderrik än adelsmannen, som ständigt låg invecklad i rofferier och strider. Men nationens utarmning efter trettioåriga kriget frambesvor en kvinnotyp av idel självförnekelse.

Det har ju alltid varit vanligt att kvinnor i tider av nöd för fosterlandet offrat sina smycken, liksom tyska kejsarinan nu påbjudit nedsmältning av en stor del av kejsarhusets prydnadsföremål. Tysklands kvinnor ha sedan långa tider tillbaka måst offra högre värden än guldprydnader: gratie, bildning, talanger och mycket annat, som skattas högt. Pedantiska, i växten knutna husmödrar ha offrat sitt eget kön. Allt för sönerna — intet för döttrarna! Söner måste på något sätt väpnas för att slå sig igenom tillvaron. Åt döttrarna fick man lämna koketteriet som fångstkrok till levebrödet. I Tyskland hördes försäkringar att "den goda husmoderns" och den "gamla möns" sparpennningar gemensamt berett jordmånen, ur vilken

den stora tyska typen av lärda vuxit upp — en jordmån, vattnad av kvinnors svettpärlor och tårar. Men så har ju också Tyskland hållits över vattnet i dess sämsta tider och fått behålla sin andliga rang bland nationerna.

De negativa kvinnodygderna ha emellertid numera även i Tyskland måst ersättas med positiva. Männe koketteri skall kunna trivas i den nya tyska atmosfären. Ack, vilka nedtryckande förskjutningar inom borgerlig tillvaro kriget skapar! Vilka siffror skall en kommande befolkningsstatistik ha att uppvisa — fem eller tio giftasvuxna kvinnor på var giftasfäähig man?

Koketteri är utan tvivel en produkt av samhällsförhållandena och ej en naturdrift. Icke blott småflickor använda sina ögon till favör för sina infall, treårsbarn av mankön kunna bedja med blickar fullt ut lika övertalande och lyckas lika bra. Hjälpplösheten måste ju tigga sig fram. Men det hjälplösa tillståndet hör till barnåldern och bör icke fortfara livet igenom. Den som tänker på koketteriet som naturdrift tänker sig det i förbindelse med kvinnobarnet. Barnslighet passar knappast som distinktionstecken för den moderna kvinnotypen. Men kvinnlighet och svaghet har man nu en gång gjort till synonyma begrepp, och vissa begrepp äro lika hårdnoppade som Kettil Runskes kohud. Av den fick, som bekant, plockas ett hår vart hundra år.

Koketteri är konstgrepp och kan ingen högre rang och värdighet få. Där det verkliga kvinnliga behaget finns till, verkar det alldeles av sig självt, liksom allt skönt. Koketteri är ingenting annat än

surrogat. Den som inte kunde göra sig gällande genom någon andens makt eller skaffa sig utvägar på grund av medborgarskap måste gripa till det enda, som stod till buds: ockrandet på vissa instinkter hos det motsatta könet. Isamma mån som ockrande blir obehövt, blir det förnedrande. Kan den moderna kvinnan tänkas hålla fast vid det? Den typiska koketten är hos oss faktiskt försvunnen. I den nya kvinnliga generationens psykologi är inte plats för koketteriet, och detta medvetande stärker självkänslan.

*

I så gott som alla bättre forna hem, välbergade och mindre välbergade, förekom som bekant den ogifta kvinnan — ettdera som dotter, svägerska, kusin eller främling, den "gamla mön", "mamsellen" eller "nuckan" enligt populär karakterisering. Den stora dogmen "kvinnan för hemmet" hade idel trogna bekvännare. År ut och år in gjorde ogifta kvinnor tusen små och stora tjänster åt föräldrar, åt samtliga familjemedlemmar. Det hade de ju tid till, ty de fingo inte nöta några skol- eller lärdomsbänkar under 10—15 år för att sedan fullfölja ett mål. Men hur betraktades den forna hemflickan av allmänna opinionen, av samhälle eller stat, och vad hade hon i gengäld för ett livs strävan? Wilberforce t. ex., den berömda filantropen, är så stockblind på båda ögonen för betydelsen av hemflickans livsverk i dotterns eller systemens skepnad, att han liksom lättad kan utbrista: "förr tycktes det inte finnas något område, där de ogifta kvinnorna kunde gagna,

men nu kunna de alltid finna en uppgift i att vårda de fattiga". Malthus är den förste, som fordrar respekt för de ogifta kvinnorna. Hur våra egna stora män sett på mön, hemflickan, är för välbekant för att man skulle gitta upprepa det. Inte ens de unga flickorna, som nödgas gå sin väg genom livet utan boksynthet, skonas av skalden: de sidenklädda pigor små,
som flitigt på sin näsduk nappa,
ty lätt koncepterna de tappa.

En och annan anspråkslöst anlagd manlig natur är emellertid redan på sjuttonhundratalet djupt gripen av det våld, som med berätt mod begås mot kvinnosjälarna. Så t. ex. en skåning, tullnären Anders Borg, som en dag gör en resa tillsammans med f. d. löjtnanten, dåvarande prästen Gabriel Lamerus från Ystad. Herrarna kommo i ordväxling om kvinnans kvaliteter och rätt i äktenskapet. Borg förfäktade hustruns rätt att ha sin fria vilja. Lamerus, som i eget äktenskap praktiserade motsatt åsikt, blev så het, att han — vräkte kvinnans riddare ur åkdonet i landsvägsdiket. Och Nils Magnus Berlin skriver 1798 till Greta Cajsa Svedbom: "Männen vilja endast ha fruntimmerna som vackra dockor eller dugliga att sköta ett hushåll men för sig behålla förmånerna och nöjena av en högre upplysning och odling. En av de skadligaste och fastaste fördomar, som en tilltagande upplysning får att kämpa emot".

Att fördomarna visat sig "fasta" kan inte disputeras. De ha inte varit några Jeriko-murar, som ramlat sedan man tågat omkring dem sju gånger. Sjuttio sinom sju och litet till ha krävts. För

den ouppnådda politiska rösträttens seger är nu icke värt ställa horoskopet. —

Det behövdes sådana genomgripande omvälvningar i hela tillvarelsmekanismen, som dem de stora uppfinningarna skapat, och slutligen behövdes ett förödande världskrig för att lyfta den sista bindeln från manliga ögon och låta dem i fråga om kvinnlig själsläggning och förmåga upptäcka vad vår herre redan i skapelsens tidiga dagar dekretade, då han på nytt tog människan i ögnasikte: "hon är som en av oss".

Så länge kvinnan uteslutande uppoffrade sig för hem och familj utan att kräva något för personligheten, så länge var och förblev hon i åskådningen den mindervärda. När hon fullgjorde vad samhället då begärde av henne, var hon en nolla i samhället. Det är först sedan hon lytt sin egen röst och börjat arbeta på sin rent personliga utveckling, som hon får säte och stämma i kommun och t. o. m. i stat. Men det är först när hon tillverkar ammunition, som en av hennes segaste politiska motståndare faller till föga och erkänner henne som fullkvalificerad medborgare och ställer en sådans fulla rättigheter i perspektiv. Den stora dogmen — hur går det med den?

Nu för tiden finnas knappast andra hemflickor än rika. Rika flickor förbli inte så sällan hemflickor av fruktan att förväxla spekulation med böjelse. För flickor, som inte ha pengar, äro kunskaper och yrke en nödvändighet i vår tid. Den forna hemflickan, ofta oändligt öm och osjälvisk, är jordad. Men vilka ha kallblodigt bragt henne om livet om inte egentligen männen, som just aldrig voro måna om hennes väl,

så länge hon levde. Tanklöst och självfallet togo de emot hennes ganska olönta arbete för hemmet, kanske muntert gnolande:

På överblivna kartans ö,
på gamla fröknars S:t Helena
dig sätt vid tårpilen allena
och lägg dig mössa till — och dö!

Och nu är hon borta. Den forna olönta trogna hustomten kommer aldrig tillbaka. Men den nya tiden bjuder ju ersättning i den skolade, avlönade yrkeskvinna, som frivilligt valt hemvård som livsverksamhet.

METTA GREGER.

Ny skandinavisk fredsgrupp.

På ett nyligen i Stockholm hållet möte beslöto svenska, norska och danska sektionerna av Internationella kvinnokommittéen för varaktig fred att inom denna kommitté bilda en skandinavisk fredsgrupp. Sektionerna företräddes vid detta möte av Anna Kleman, Mathilda Widegren, Ellen Palmstierna, Anna Lindhagen och Nina Andersson, Sverge, Emily Arnesen, Norge, Thora Daugaard, Clara Tybjerg och Eline Hansen, Danmark.

Denna nya sammanslutning vill samla de skandinaviska kvinnorna till fredsarbete enligt det program, som antogs vid Internationella kvinnokongressen i Haag. Den vill söka upprätthålla det internationella samarbetet och hålla högkvarteret i Haag underättat om resultatet. Dess uppgift är vidare att förbereda skandinaviska sektionernas deltagande i en blivande kvinnokongress vid fredsslutet.

Enligt exempel från Danmark startar den svenska sektionen i dessa dagar en fredspropaganda, som syftar att söka ett ekonomiskt och moraliskt stöd hos svenska kvinnor för denna kvinnornas freds-kongress. Sektionen önskar bilda en fredskedja, i vilken alla kvinnor kunna inträda, som med sitt namn vilja stödja det internationella fredsarbetet och skänka en fredskrona.

Listor kunna rekvireras hos fröken Mathilda Widegren, Sibyllegatan 59, Stockholm.

Våra önskemål i äktenskapslagstiftningen.

Det i de samtliga tre nordiska länderna pågående äktenskapslagsstiftningsarbetet, som man genom tillsättandet av den skandinaviska familjerättskommisionen sökt bringa till så stor enhetlighet som möjligt, har allt från början av kvinnorna följts med största intresse. Ännu en yttring av detta intresse, till de förut framkomna, var det möte, som onsdagen den 6:te dennes på anordnande av Fredrika-Bremer-Förbundet hölls i Grand Hotells vapensal i avsikt att bereda medlemmar av skilda kvinnoföreningar tillfälle att inför ledamöter av den skandinaviska familjerättskommisionen framföra sina önskemål beträffande giftermålsbalkens omarbetande.

Det var en talrik och representativ samling kvinnor, som infunnit sig, och som också kunde glädja sig åt att familjerättskommisionens samtliga ledamöter kommit tillstädes. Bland dessa senare hälsades med alldeles särskilt intresse den danska och norska kvinnliga ledamoten av kommissionen, dr Estrid Hein och höjesteretsadvokaten Elise Sem.

Sedan fru Agda Montelius med några orienterande ord öppnat mötet, lämnades ordet åt fröken Mathilda Staël von Holstein, som i klara och raska drag antydde linjerna för de önskemål, som svenska kvinnoföreningar redan genom sin i deras till lagberedningen inlämnade skrivelse givit uttryck åt. Den huvudfordran, som där kommit fram, betonades också av talarinnan: full likställighet mellan man och hustru i äktenskapet och således ett självfallet avskaffande av mannens målsmanskap.

Fru Gertrud Törnelli talade därefter i ett kort och sakrikt anförande för nödvändigheten av att en medlande myndighet upprättades, med en man och en kvinna som förordnade medlare, vilken skulle ha att träda emellan i fall där tvistigheter uppkommo inom

äktenskapet. Ur denna medlande myndighet skulle sedan den dömande myndighet organiskt framväxa, vilken skulle i sista hand ha att behandla ärenden av denna art, vilka icke skulle dragas inför ordinarie domstol. Kvinnor skulle även här vara självskrivna medlemmar.

Giftorättsprincipens aktiva tillämpning fick sin målsman i fru Karin Holmgren, som med värme och kraft betonade det riktiga och önskvärda i att denna i lagen redan fastslagna princip verkligen genomfördes, i förening med boskillnadssystemet, något som ju också varit grunden för det s. k. Stjernstedtska förslaget. Man kommer då till att hemmets samtliga inkomster bleve en enhet, uppdelad lika på båda makarna, vilket måste förordas såsom praktiskt och psykologiskt riktigt och som det enda verkligt effektiva sättet att betrygga hustruns självständighet inom äktenskapet. Vidare underströk talarinnan önskemålet av att vid sidan av ett principalsystem flera system i lagen fastställdes samt rättigheten att under äktenskapet kunna övergå från ett system till ett annat.

Sedan fru Anna Sterky framhållit arbetarekvinnornas syn på saken, särskilt vändande sig emot den uppdelning av inkomsterna som det Stjernstedtska förslaget framkommit med, framhöll fru Montelius i några korta ord sin förhoppning om att skiftningarna i kvinnornas önskningskommit fram genom de gjorda anförandena samt uttalade sin förvissning om att vi med lugn och förtroende kunde lägga vår sak i familjerättskommisionens händer.

Höjesteretsadvokaten Elise Sem och professor Bentzon framförde därpå ett tack för det tillfälle som beretts dem att lyssna till de svenska kvinnornas önskemål, och efter detta vidtog ett angenämt samkväm, där mera privatim vid tekoppen meningar byttes och det för alla så viktiga ämnet vidare debatterades.

Lärda tyskor under gångna tider.

IV.

Kring diktarefurstar och romantiker.

Det adertonde århundradets sista decennium och 1800-talets första år beteckna den tyska litteraturens guldålder, Goethes, Schillers och Jena-romantikens tid. De vittra intressena uppslukade då alla andra, delvis till och med de sociala och rent vetenskapliga, poesien var alla tankars brännspegel, de stora skalderna betraktades som livets medelpunkt.

I överensstämmelse därmed inriktades naturligtvis bildningslinjerna, och den kvinnliga lärdom, vilken efter "känslsamhetens" avblomstring blev modern i Tyskland, antog i allmänhet den form man med ett träffande ord kallat "esteticism". Det var icke kunskap i döda språk och teologiska stridsfrågor eller ett visst kvantum bokligt vett, som numera fordrades av en "lärd" dam, utan fin allmänbildning och djup förståelse för litteratur och konst.

Tyskland hade fått ett nytt kvinnoideal, och dettas seger över det gamla återspeglas ingenstädes bättre än i Goethes liv och författarskap. Den framträder tydligt t. ex. vid en jämförelse mellan "Werther" — det trånsjuka känslösvärmeriets yppersta produkt — och de klassiska konstverk — "Iphigenie", "Egmont" "Tasso" — diktaren utgav efter resan till Italien (1786). Själv hade han emellertid långt förut tillägnat sig en annan uppfattning av kvinnan: ankomsten till Weimar år 1775 hade i detta som i många andra hän-

senden hos honom framkallat ett omslag. Den kultur, som där slog emot honom, var icke vanställd av ytlighet, flärd och tillgjordhet, utan adlad av allvarlig strävan efter det högsta, av fri, ädel mänsklighet; den sanna, djupa kvinnobildning han där lärde känna hade intet att göra med sentimentala överdrifter.

Hovet i Weimar, där Goethe från början mottogs som daglig gäst och snart blev en högt värderad vän, var samlingsplats för intellektuellt betydande män och kvinnor, och härskarinnan vid detta det berömdaste bland alla "musernas hov" i Tyskland, kanske i hela världen, var änkehertiginnan Anna Amalia. Både genom tradition och personlig smak hade denna furstinna bevarats för kulturvidriga antipatier mot fruntimmersstudier. Hon var en braunschweigisk prinsessa, dotter till en av Fredrik den stores systrar, och härstammade alltså på mödernet från "den filosofiska drottningen" och "vinterkonungens" lärda familj. Hennes uppfostran var visserligen icke särdeles vårdad och avbröts tidigt, då hon vid sexton års ålder (1756) förmäldes med den unge hertigen av Sachsen-Weimar. Endast i musik hade hon från början åtnjutit den yppersta undervisning; i alla andra ämnen måste hennes goda huvud och självstudier vid mognare år fylla luckorna. Men livligt intresse för lärdom, konst och vitterhet hade hon medfört från föräldrahemmet.

När Anna Amalia sedan efter ett kort äktenskap blev änka och under närmare tvenne årtionden ledde förmyndarestyrelsen för sin son, Karl August, lade hennes åtgöranden grunden till Weimars litterära hegemoni. "Dag och natt", bekänner hon i sina efterlämnade anteckningar, "studerade jag för att bilda mig själv och göra mig duktig i uppfyllandet av mina plikter". På förtjänstfullt sätt skötte hon regeringsärendena; framför allt hade hon till mål att i andligt avseende höja det lilla landets tillstånd. Hon inrättade ett bibliotek, tillgängligt för alla, gav undervisningsanstalterna, framför allt universitetet i Jena, pekuniärt understöd och framstående lärarkrafter, engagerade dugliga skådespelaretrupper och gynnade all skön konst. Som uppfostrare för sina barn kallade hon till Weimar sådana män som Wieland, Knebel och Goertz, och hennes närmaste omgivning bestod nästan uteslutande av lärda, vittra eller talangfulla personer.

Isynnerhet blev detta fallet, sedan Karl August själv övertagit regeringen, förmält sig med Louise av Hessen-Darmstadt, "den stora lantgrevinnans" yngsta dotter, och med den weimariska hovkretsen införlivat Goethe, Herder, Einsiedel och många andra litterärt betydande män. Anna Amalia fick då både tid och tillfälle att av hjärtans lust hänge sig åt intellektuella sysselsättningar och ett lustigt, otvunget sällskapsliv. Hon höll eget hov i sitt "Wittumspalais" eller på lustslotten Tiefurt och Ettersburg, och där musicerades, målades, diktades, förelästes eller spelades amatörteater med lidelsefull iver. Konstnärer och författare voro ständiga gäster vid

hennes berömda tebord eller glada aftonsamkväm, där kvicka infall och snillrika samtal avlöste varandra.

Med 1790-talets ingång blev hovlivet i Weimar mera stilla och kretsen kring Anna Amalia trängre. Mer än någonsin utfylldes då hennes dag av studier och skön konst. Knappast något vetandets område eller någon talang var främmande för henne. Hon sjöng, spelade och komponerade med stor färdighet, satte bl. a. musik till Goethes sångspel "Erwin und Elmire" och fann sköna melodier till flera bland hans lyriska dikter. Hon tecknade mästerligt, målade i olja och hade särskilt i fråga om porträtt en säker hand. Men även lärda studier fängslade hennes intresse. Hon var mycket språkkunnig och sysselsatte sig tidvis uteslutande med historia eller naturvetenskap, i synnerhet experimentell fysik. Ett annat bland hennes älsklingsämnen var grekiska, vilket språk hon med outtröttlig flit började lära sig vid fyllda fyrtio års ålder. Wieland och den franske filosofen Villoisons voro hennes lärare i "gudarnas språk", och med deras hjälp läste hon snart nog t. ex. Anakreons oden och Aristophanes' skrifter. Hennes fröjd över dessa studier var gränslös. "Hur har jag kunnat vara så övergiven och icke förr fått göra bekantskap med detta själens språk!", skrev hon till Knebel. "Det förekommer mig, som hade jag nu förflyttats till en annan värld; min själ flyger så lätt tillsammans med den älskliga duva, vilken pickar bröd ur Anakreons hand. . ."

I Anna Amalias närmaste omgivning var den fula, puckelryggiga hovfröken

Luise von Göchhausen i fråga om begåvning och bildning en av de mest betydande personerna. Ganska träffande har hon en gång skämtsamt karakteriserat sig själv på följande sätt: "Geni i överflöd, men kan ingenting uträtta!" Hon var sprudlande kvick, alltid skämtsam, alltid vid gott lynne och upplagd för intellektuellt tankeutbyte, skrev massor av snillrika brev men avhöll sig från all litterär produktion.

Den ryktbaraste bland alla det "klassiska" Weimars genialiska damer och tillika den bästa typen för hela esteticismens kvinnobildning var emellertid Charlotte von Stein, född von Schardt. Hon hade från barndomen varit bestämd till hovdam och fått en franskt färgad, mångsidig, men tämligen ytlig uppfostran. I kretsen kring Anna Amalia hade sedan hennes rika anlag, fina smak och mottagliga sinne bildats, och i ett omaka, glädjelöst äktenskap, vid sidan av en man, som ej ägde den ringaste förståelse för hennes själs behov, hade hon utvecklat till en allvarlig, djupt tänkande och kännande personlighet, hos vilken allt skönt, allt ädelt och sant fann genklang. Hennes anletsdrag lyste av godhet och intelligens, hela hennes uppenbarelse tjusade genom själfullt behag. Innan Goethe gjorde hennes personliga bekantskap, hade läkaren Zimmermann, vilken samlade material för Lavaters fysiognomiska verk, visat honom fru v. Steins silhuett. Under densamma hade då den unge diktaren skrivit: "Det skulle vara det härligaste skådespel att se hur världen speglar sig i denna själ". Någon tid därefter var siluettens original spegeln för Goethes hela värld.

Under mer än tolv år ägnade han henne den högsta känsla han någonsin gav en annan människa: hon var för honom på en gång syster, vän, älskade och förtrogen, föremålet för hans bästa tankar, kamraten vid alla hans studier, rådgivaren i alla hans planer.

Lärd i egentlig mening hade Charlotte v. Stein icke varit före sin förbindelse med Goethe. Hon ägde väl alla den tidens vanliga färdigheter, musicerade, ritade, målade o. s. v., hon var mycket beläst och skrev själv både dikter och tillfällighetsdramer; hon talade utländska språk och förfogade över visst icke vanliga kunskaper i flera ämnen. Men det var först genom samvaron med Goethe, som hennes håg vändes även till vetenskapliga studier. Han önskade ju dela alla intressen med henne, och det var hennes största fröjd att få deltaga i allt, som rörde honom. Tillsammans läste de sålunda Spinozas "Etik" och Buffons "Naturepoker", fördjupade sig i växtlivets mysterier och läran om människans skelett, studerade jordskorpans och stjärnhimlen och genomforskade både gammal och ny världslitteratur. "Hur gläder det mig icke", skrev Goethe en gång till den sju år äldre väninnan, "att allt intresserar dig, att jag i dig har en kär kamrat vid allt vad jag företager mig!"

Så blev Charlotte v. Stein i sin högsta lycka, i kärleken till Goethe, en lärd kvinna och vann en framstående plats i den tyska kvinnobildningens historia, om än hennes största betydelse ligger på annat håll, nämligen i det hon personligen varit för Tysklands störste diktare.

För övrigt fanns det under denna vitterhetens glansperiod även kvinnlig lärdom enligt fader Gottscheds gammalmodiga begrepp, utan direkt sammanhang med litteraturens framstående namn. Hertiginnan Amalie av Sachsen-Gotha († 1826) tillägnade sig stora naturvetenskapliga kunskaper, särskilt i astronomi, medan hennes gemål fann tillfredsställelse i en sentimental "självsvänskap" med den älskliga, lungsiktiga Auguste Schneider. Professorskan Elise Nolde († 1802) hade jämte aktningvärda talanger i bildande konst och diktning särskild böjelse för fysik och kemi. I bägge dessa ämnen ägde hon stor lärdom och skrev omfattande arbeten, vilka dock aldrig blivit tryckta. Benedikte Naubert († 1819), dotter till en professor i Leipzig, fick en lärd uppfostran med klassiska språk som huvudämne. Senare slog hon sig på historiska studier och blev författarinna. Hennes romaner utkommo alla anonymt. De omfatta ej mindre än femtiofem band och behandla mest historiska motiv. Särskilt lyckade äro åtskilliga bland hennes folksagor.

Ivriga botanister voro Katharina Helene Dörrien († 1795) och riksgrevinnan Franziska von Hohenheim, den sistnämnda en av tidevarvets allra märkvärdigaste kvinnor. Hon var en fattig adelsfröken, utan nämnvärd bildning, men intelligent och mycket vacker och hade vid unga år gifts bort med en missbildad, andefattig baron v. Leutrum. Hertig Karl Eugen av Württemberg, som övergivits av sin gemål — en dotter till markgrevinnan Wilhelmine av Bayreuth —, vann Franziskas kärlek.

Hennes äktenskap upplöstes, och hon levde sedan många år vid hertigens sida som erkänd mätress. I verkligheten var hon landets härskarinna och utövade ett välgörande inflytande på dess angelägenheter. Hon var också allmänt omtyckt, om det än väckte mycken avund, att Karl Eugen, när han omsider blivit änkling, gjorde henne till sin lagliga gemål (1785).

Franziska var den drivande kraften vid stiftandet av hertigens berömda militärakademi, Karlsskolan i Stuttgart, där den unge Schiller var en bland eleverna, och själv övertog hon högsta ledningen av en nyinrättad "école des demoiselles". På sin egen bildning arbetade hon oavslutligt, lärde moderna språk och läste ivrigt den tyska poesins nyare alster. Framför allt älskade hon emellertid naturen, skrev själv mindre botaniska verk och kunde i växtkännedom tävla med själva markgrevinnan Caroline Luise av Baden.

Indirekt kan man räkna grevinnan Hohenheim till kvinnokedjan i Schillers liv, ty bortsett från mor och syster var hon det första kvinnliga väsen, som gjorde djupare intryck på hans fantasi. Under vistelsen vid Karlsakademien skrev han år 1778 en hyllningsdikt till hertigens sköna älskarinna, och henne tog han sedermera som modell för Lady Milfords ädla, älskliga gestalt. Men de intellektuellt mest betydande damerna i kretsen kring Tysklands andre "diktarefurste" voro Charlotte von Kalb, systrarna von Lengefeld och Caroline von Dacheröden, sedermera Wilhelm von Humboldts maka, alla fyra utmärkta exempel på esteticismens

kvinnoidal. Gedigna specialkunskaper ägde de väl icke, men omfattande allmänbildning, stor beläsenhet, djup förståelse för poesi och konst och framför allt förmåga att intuitivt begripa sin tids vittra snillen.

Den vackra Charlotte von Kalbs uppfostran hade varit mycket bristfällig; ända tills hon som ung fru i Mannheim (1784) lärt närmare känna och älska Schiller, hade hennes lektyr valts på måfå, och med modersmålets rättskrivning förblev hon hela livet igenom på krigsfot. Förbindelsen med Schiller hade emellertid ett genomgripande inflytande på Charlottes hela personlighet och bragte även mera ordning i hennes studier. Under den första skilsmässan från sin nyvunne vän läste hon systematiskt filosofiska och historiska auktorer, t. ex. Voltaire och Herder, Rollin och Robertson. De älskande återsågo varandra 1787 i Weimar, där Charlotte för några år slagit sig ned och blivit en av intelligenskretsarnas främsta medelpunkter. Goethe var i Italien; men fru v. Kalb sammanförde Schiller med de flesta bland stadens övriga berömda personer: hertiginnan Anna Amalia, fru v. Stein, Corona Schröter, Herder, Wieland o. a. Samtidigt förstod hon att på fint sätt fullända sin väns yttre uppfostran, avslipade med lätt hand det kälkborgerliga i hans väsen och bibringade honom den förnäma världens levnadsformer.

Hennes inflytande på den store mannen skulle säkert ha blivit både vittomfattande och varaktigt, om han icke snart nog i erotiskt hänseende glidit ifrån henne. Även Hölderlin, Jean Paul Rich-

ter m. fl. betydande män voro tidvis fascinerade av Charlotte v. Kalbs tjuskraft. Mer än de flesta kvinnor till och med på den tiden kunde hon medkännande och medskapande tränga in i en konstnärssjäl, väcka intresse och tända snillets lågor. Där hon erfor sympati, kände hon inga gränser, skydde inga ansträngningar, tog energiskt itu med nödvändiga studier, läste med outtröttlig flit för att bilda sig och skärpte på alla sätt tankekraften i bestämt syfte. Så hör Charlotte v. Kalb till de kvinnor, vilka genom nära förbindelse med sin nations främste diktare tillägnat sig "estetisk" lärdom.

Vad hon intellektuellt vunnit i ett växlande liv, rikt på olyckor och lidanden, blev på ålderdomen hennes värdefullaste skatt. När hon, blind och utfattig, funnit en fristad i Berlins kungliga slott, blev jämte minnena från det förgångna en obetydande skriftställareverksamhet hennes enda glädje. Hon dikterade då sina memoarer, en roman och några andra litterära försök.

Från förbindelsen med fru v. Kalb, i vilken han icke funnit verklig tillfredsställelse, hade Schiller flyktat till två systrar, Charlotte v. Lengefeld, som efter ett par år blev hans hustru, och Caroline v. Beulwitz. På ett egendomligt sätt, vilket knappast äger motsvarighet i personhistorien, hade de gemensamt bemäktigat sig hans hjärta. Han hade slutit intim vänskap, ett s. k. "tre själars förbund", med dem bägge, och sedan det avgörande ordet fallit mellan honom och den ogifta systemen, Charlotte, underhållit ett slags dubbelförlovning, i vilken "tredje person", Caroline, spe-

lade huvudrollen. Den verkliga fästmön hade lidit under dessa onaturliga förhållanden, och om det Schillerska äktenskapet likväl blev lyckligt, så låg orsaken därtill lika mycket i Charlottes kärlek och upppoffrande hängivenhet som i Carolines ombytliga känslor. Hon vände snart sitt intresse åt annat håll, skilde sig från sin förste man och gifte om sig med Schillers ungdomsvän, Wilhelm v. Wolzogen.

Både Charlotte Schiller och Caroline v. Wolzogen voro intelligenta och talangfulla, men den sistnämnda var avgjort överlägsen systemen i begåvning och personlig utveckling. Henne kan man utan tvekan kalla snillrik, medan Lotte Schiller hörde till medelmåttorna. Caroline var i besittning av en utomordentligt livlig ande och rörlig fantasi, uppfattade allt med lätthet och omarbetade produktivt de mottagna intrycken. Redan före bekantskapen med Schiller hade hon tillägnat sig stora kunskaper, särskilt i filosofi, och då hennes mening var tongivande i det Lengefeldska hemmet, fingo samtalen där gärna en metafysisk anstrykning. De filosofiska tankeutbytena med henne lära ligga till grund för Schillers "Geisterseher". Själv uppträdde Caroline med framgång både som belletristisk och biografisk författarinna. När hennes första roman, "Agnes v. Lilien", år 1797 anonymt utkom, gissade till och med sådana kännare som Schlegels, att Goethe vore författaren. Längre fram, efter sin mans och sin sons död, ägnade sig fru v. Wolzogen nästan uteslutande åt skriftställeri och blev den produktivaste bland alla esteticismens damer.

Hennes "Schiller's Leben" är ett mycket förtjänstfullt arbete, skrivet med värme och isynnerhet utmärkt genom god, livfull stil.

Även Charlotte Schiller var smittad av tidens författaremani, om än hennes litterära alster bära prägeln av dilettantism och icke kunna mäta sig med systemens. Men sammanlevnaden med Schiller var en god skola, som förstod att utbilda även små anlag. Han övervakade sin frus poetiska och novelistiska försök och överlämnade själv flera av dem till trycket. Efter makens bortgång (1805) grep hon allt oftare till pennan; det finns en hel del rätt fina dikter, recensioner, fragmentariska memoarer o. s. v. av hennes hand. Och liksom systemen ansåg hon hela livet igenom läsning vara en av dagens viktigaste sysselsättningar, icke för nöjes skull, utan som nödvändigt, oundgängligt bildningsmedel. Det var i allmänhet ingen "lätt" lektyr de valde: Veda, Platon, Ciceros brev, Fénelon, Rochefoucauld, Madame de Staël o. s. v.

Bland de damer, vilka givande och mottagande stodo i nära intellektuell förbindelse med den äldre romantiska skolan, voro Caroline Schlegel-Schelling, Dorothea Veit, Henriette Herz och Rahel Levin-Robert de förnämsta.

Caroline hade vuxit upp i "känslösamhetens" Göttingen, och hennes mogna ungdom hade varit fylld av märkvärdiga levnadsöden, vilka ytterst burits upp av en stark personlighet och livaktiga vittra intressen. Som Wilhelm Schlegels maka, sin sväger Fredriks avgudade väninna och föremålet för

den unge filosofen Schellings kärlek, var hon under 1790-talets senare hälft Jena-romantikens medelpunkt. Kring hennes snille och tjusande umgänge koncentrerade sig kretsens sällskapsliv; inför hennes gedigna kunskaper, utomordentliga beläsenhet, fina smak och säkra omdöme prövades hela riktningens litterära företag.

Till skillnad från de flesta andra bland esteticismens kvinnliga representanter framträdde Caroline icke i egentlig mening som författarinna. Hon skrev väl ett och annat för trycket, kritiserade nya böcker, översatte ur Shakespeares dramer, recenserade Wilhelm Schlegels skådespel "Jon" o. s. v. Men det var alltsammans endast för att hjälpa sin man och städse i djupaste hemlighet. Först i slutet av 1800-talet fick eftervärlden genom publicerandet av en samling sköna, i konstnärligt hänseende troligen ouppnådda brev, vilka hon skrivit till sina närmaste, göra bekantskap med Carolines storartade skriftställaretalang, med hennes förstånd och fantasi, makt över språket, poetiska kraft och rika bildning.

Dorothea Veit, Moses Mendelssohns dotter, Fredrik Schlegels trogna levnadskamrat, ställes visserligen av sin svägerska Caroline grundligt i skuggan, både i fråga om snille, lärdom och personlig livsstyrka. Men hon var i alla fall en begåvad kvinna och skulle säkert ha kunnat uppnå en hög utvecklingspunkt, om icke hennes rent av fanatiska kärlek till en fullblodsegoist stäckt hennes andes vingar och överdrivet religionssvärmeri längre fram i viss mån ställt henne på fientlig fot med den tidsriktning hon genom anlag och böjelse tillhörde.

Född och uppvuxen i Berlins högt bildade judiska kretsar, hade Dorothea hos Henriette Herz gjort bekantskap med Fredrik Schlegel, romantikens genialiske unge profet, hade skilt sig från sin förste man och följt sin vän som hans icke lagvriga maka till Jena. Där, i romantikens centrum, upplevde Dorothea en kort intellektuell solskens-tid (1799-1802). Hennes kärlek till poesi och vitterhet fann riklig näring; hennes lust till studier och bokligt vetande tillfredsställdes, och hennes bildning mönade snabbt. Själv skrev hon då åtskilliga bra saker, framför allt första delen av "Florentin", en ofullbordad roman, som röjer aktningvärd författaretalng. Däremot var hennes skriftställerier efter giftermålet med Fredrik Schlegel i litterärt hänseende skäligen värdelöst.

Dorotheas ungdomsvän, Henriette Herz, född de Lemos, även hon judinna och uppvuxen i Berlin, var väldenlärdeste bland alla romantikens kvinnliga medlemmar. Den undervisning hon som barn åtnjöt var visserligen bristfällig och redan vid femton års ålder giftes hon bort med en läkare i Berlin, Marcus Herz. Denne var emellertid en förständig, mycket lärd man — Kants älsklingselev —, som strävade efter att fullända sin barnsliga lilla frus uppfostran. Så fick Henriette som gift under många år metodisk undervisning och förvärvade betydande kunskaper. Ja, det visade sig, att hon var ett lingvistiskt geni, och då flit, vilja och energi icke fattades, blev hon med tiden en ny Maria Schürmann i fråga om språkkänedom. Hon kunde hebreiska och latin, grekiska och spanska, behärskade

franska, engelska och italienska lika bra som sitt modersmål och studerade både portugisiska och de skandinaviska språken. Senare tog hon till och med lektioner i turkiska, malajiska och sanskrit. Även i andra ämnen, såsom fysik, geografi och historia, bedrev hon allvarliga studier.

Det är emellertid mindre genom sin lärdom Henriette Herz erövrade en plats i den tyska kulturhistorien än genom estetisk bildning och livligt deltagande i tidens huvudsakliga intresse, de litterära frågorna. Som ung var hon medlem av det bekanta "Dygdeförbundet", till vilket bl. a. Wilhelm och Alexander v. Humboldt, Karl v. La Roche, Sophies son, Caroline von Dacheröden, Sophie Mereau och Dorothea Veit hörde. På 1790-talet var den Herzska salongen lika berömd som Rahel Levins och samlingsplats för alla Berlins vittra personer. Henriettes utomordentliga skönhet, djupa bildning och oantastliga sätt att vara förskaffade henne en lång rad av vänner och beundrare. Den främste bland dem alla var Schleiermacher, vilken åratals igenom var hennes dagliga sällskap och utövade mycket stort inflytande på henne utan att något erotiskt element tycks ha funnits i deras förhållande. Det sägs, att Schleiermacher anlät Henriettes hjälp vid utarbetandet av sina "Monologer", och han såg igenom hennes översättningar av rese-skildringar, innan de trycktes. Även Tieck, Wackenroder, Brinkman, Gocking, Börne m. fl. betydande män hörde till det Herzska hemmets närmaste umgängesvänner.

Trots sina yttre företräden, sin präktiga

karaktär och stora lärdom kunde Henriette Herz i det personliga umgänget på intet sätt tävla med t. ex. fru v. Stein, Caroline v. Wolzogen, Charlotte v. Kalb eller Caroline Schlegel. Hennes begåvning saknade poetisk färg och spänstighet, hennes uppträdande bredde en viss kyla omkring sig, och skriftställetalanger förfogade hon icke över. Både hennes brev och de memoarer hon efterlämnade äro medelmåttiga.

Den tredje av Berlins berömdaste judinnor, Rahel Levin, sedermera fru Varnhagen v. Ense, vars snillrika aperçus höra till världskulturens bästa och finaste, stod likaledes i direkt eller indirekt förbindelse med diktarefurstarnas och de äldre romantikernas kretsar och var en märklig representant för esteticismen omkring år 1800. Men hennes största betydelse i den tyska kvinnobildningens historia tillhör dock tiden efter frihetskrigen, Bettina v. Arnims, Henriette v. Paalzows och Helmine v. Chézys tid.

Även Amalia von Helvig, född v. Imhoff, vars dikter Schiller tog in i sina "Musenalmanachen", och författarinnan Johanna Schopenhauer, filosofens mor, vilken efter slaget vid Jena förde ett gästfritt hem i Weimar och mottog samtidens litterära stjärnor, måste räknas till estecismens eftertrupper.

De tidigt bortgångna skaldinnorna Sophie Mereau, född Schubert, och Caroline von Günderode voro däremot typiska just för den ensidigt vittra tidsandans bildade damer, ehuru de genom personliga sympatier tillhörde den nyvaknande, delvis nationellt fär-

gade "yngre" romantiken. Den förstnämnda var en av Schillers litterära skyddslingar och hörde en tid till hans närmaste krets i Jena. Sedan skildes hon från sin man, gifte om sig med Clemens Brentano och avled redan 1806. Hon skrev talangfulla verser och var en duktig journalist; bl. a. redigerade hon två årgångar av den bekanta "Göttinger Musenalmanach". Caroline v. Günderode förstod icke att göra sig så bra gällande som Sophie Mereau, men var betydligt lärdare än denna. Hon levde i ett adelsstift i Frankfurt a. M. och ägnade sig uteslutande åt studier, var hemma i klassiska språk och hade stora kunskaper för övrigt, t. ex i historia och filosofi. Även under sitt livs sista år, då hennes själ slets sönder av en olycklig kärlek, sysselsatte hon sig oavbrutet med läsning och skriftställeri. Sommaren 1806 begick hon självmord i Winkel vid Rhen. —

Jämte alla dessa lärda eller högt bildade tyskor kunde ännu många uppräknas, vilkas namn kulturhistorien bevarar, emedan de under litteraturens blomstringstid gjort sig bemärkta på det ena

eller andra vetenskapliga området. En hög intellektuell ståndpunkt var vid 1800-talets början mera än en modesak bland Tysklands damer: den var ett livsbehov med individuell utveckling som mål.

Kvinnans strävan efter kunskaper var emellertid ännu uteslutande personlighetskult; man ville genom dem fullkomna och fördjupa sitt eget jag men kände sig på intet sätt solidarisk med sitt kön och sökte livsstegring framför allt i anslutning till stora manliga snillen, nästan aldrig i egen självständighet.

Men den franska revolutionens idéer med avseende på kvinnan funno småningom genklang även i Tyskland. "Emancipationssträvanden" började visa sig här och där, och frihetskrigens stämning gav en nationell riktning åt dem. Efter den långa kulturella avmattning, som sedan följde, kom äntligen med den politiska och sociala jäsningen år 1848 också i den tyska kvinnans historia frigörelsens period: den organiserade kvinnorörelsens tid.

Jena i oktober 1916.

BEATRICE ZADE.

Notiser från bokvärlden.

Gustaf Fröding. En psykologisk och litteraturhistorisk undersökning av *John Landquist*. Albert Bonniers förlag.

Vilken svensk har icke någon gång måst le åt Frödings humor, någon gång känt sin egen romantiska stämning förklarad och förtätad i Frödings långtansverser eller sitt eget uppsrösnade gentyll

emot tillvarons mörker eggat av Frödings trots. Men där intresset för Frödings författarskap ledde längre, såg man konturerna av en tragisk figur.

Då någon bjuder till att undersöka Fröding, hejdas han av Skaramunkens varning: "Ty skall du ej mycket berömma, ej mycket häckla och döma". "Ej mycket" — men en historisk under-

sökning utan alla värdeomdömen bleve orimligt fadd. Man må icke förtänka en filosofisk essayist, som förut skrivit en avhandling om viljan, att han lockats av det själiska problemet Fröding. Härvid har varit honom särskilt angeläget att verkställa en "Ehrenrettung" från en brutal och kälkborgerlig behandling, som gissningsvis konstaterat, att den och den dikten måste ha haft det och det mörka motivet i skaldens föregående liv. Det är befogat att varna för kaffegummörnas identifieringslycka, att den icke får gotta sig inom litteraturhistorien. Skalderna iföra sig främmande fjäderhamnar för att vara sig själva och dock icke sig själva. Det har inte håller varit de obetydligaste, som hört röster och talat med tungor och beträtt gränsen till den despotiska fantasiens exotiska värld.

Det har varit nödvändigt för den "psykologiska" undersökning Landquist velat göra att taga kännedom om Frödings sinnessjukdom. Kapitlet är hänsynsfullt, och likväl undrar jag, om ej den litteraturhistoriska delen av boken vunnit i värde, ifall de "ordinära" läsarna sluppit lättare undan hospitalsläkarnas fackkunskaper. Hårtill kan genmåljas, att Landquists Frödingsbok ej vill vara populär, utan vetenskaplig. Det är alls icke att undra på att psykiatrikern samlat material om en så intressant patient, men litteraturhistorikern kan gå för långt i att syssla med dementia præcox eller schizofreni. Av bara välmening kan man så låta sjukdomshistorien överskygga den Frödingska poesien, att denna blir väsentligen otillräcknelig. Så synes också vara Landquists uppfattning vad gäller skuld-känslan hos Fröding. Hur förhastade resultat än skandalhungern må komma till, synes mig Landquist gå till motsatt ytterlighet: "Han satte icke som enskild människa in någon makt i livet; därför

förblev han också oskyldig". Detta resonemang vilar på den åsikten, att "skuld mot sig själv ej kan tillmätas samma realitet och vikt som skuld mot medmänniskor och objektiva värden". Jag undrar om inte den som syndar mot sig själv just då också förgriper sig på ett objektiva värde?! Men jag är ju inte filosofie doktor.

Trots och ångest voro pendelslag i Frödings själ. Skuld-känslan har exalterats av nervsjukdom; har då icke trotsset av samma orsak slagit över bräddarna?

Blott ett par gånger, men i märkliga punkter, har Landquist reserverat sig mot gralsökarens impulser såsom förvända. I den ömtåliga frågan om nakenhet och sedlighet hävdar Landquist en uppfattning som — i fall den komme från annat håll — skulle kallas gammalmodigt pyd. Men ojämförligt större delen av Frödings verk förklarar vara frisk, samtidigt som den är ett byte erövrat i kamp mot sjukdom.

Omsorgsfullt redogör Landquist för vad Frödings diktning fått och icke fått av andra diktare, av Walter Scott, österländska sagor, Burns och melankolikerna Lenau, Heine och Byron. Undersökningen går i riktning att visa Frödings egenart och höga rang.

Från olika håll drives frågan om geni och galenskap till absurda svar. Det finns ju starka hjärnor, som arbeta med hästkraft och gladeligen representera det sunda geniet. Men det hör till förtjänsterna i denna Frödingsbok, att man ärligt har företett ett annat faktum: "tillvarons utlänning" kan finna ett hem i konstens paradis. Härlig musik har ofta kommit från spröda instrument, Runeberg fann det fromma uttrycket härför, då han på tal om Almqvist yttrade till Topelius: "Ser du, när vår Herre spelar en vacker visa, frågar han ej efter om han väljer en sprucken fiol."

AMALIA BJÖRCK.

Patron Carl. Några anteckningar om Bengt Gustaf Geijer d. ä. och hans söner meddelade av *Lotten Dahlgren*. Wahlström & Widstrand.

Den dråpliga pennteckningen av "Patron Carl" — med ingen mindre än Erik Gustaf Geijer till mästare —, som pryder bokens första uppslagssida, gör en genast pickhågad på att också få veta något om denna originella figur. Miljön har man klar för sig, det är på 1700-talet man larvar omkring i en syrtut som denna med stora knappar och dito ficklock, i knäbyxor och spännbeprydda skor och med en lång kryckkäpp till stöd för en tung och stadig kroppshydda.

Vad Lotten Dahlgren har att berätta om Patron Carl motsvarar fullt ut de förväntningar hans effektfulla apparition väcker. Med gott humör och löjesglimtar i eget öga visar förf. fram denna säregna representant för släkten Geijer — med alla hans bisarrerier, hans goda hjärta, hans hetsighet och hans oföretagsamhet — livslevande som han gick och stod, funderade och filosoferade och på sitt tafatt förvirrade manér delgav sin dagbok sina stämningar och livserfarenheter. — Det är också de ännu förvarade fem volymerna av Patron Carls dagbok, som utgöra det huvudsakliga källmaterialet till boken. Säkert har det emellertid behövts Lotten Dahlgrens förfarna hand för att av denna visserligen på stoff rika men så fumligt hopkomna journal få fram en så god och obruten tidsbild och miljöstämning, som boken om Patron Carl ger.

Som verkningsfull bakgrund för den föga tilltagsne, all pondus saknande och något smålöjliga individ, som möter oss i bokens huvudfigur, har förf. dragit upp de karaktärsfulla dragen av Bengt Gustaf Geijer d. ä., den vittgrenade Geijersläktens imponerande stamfar och fader till Patron Carl, samt i korta karakteristiker givit oss bilden av hans

andra, driftiga och begåvade söner. Uddeholms framgångsrika disponenter och administratörer, bland vilka brodern Carl kände sig som den undanskuffade och ringaktade — och ävenledes förörrättade, något som han preciserar i dagboken med de djupa visdomsorden: "aldrig eller sällan får man rätt i bolag".

Till bokens på en gång roande och värdefulla innehåll kommer som ett plus den tilltalande utstyrelsen. E. K.—N.

Veri Similia av *Vilhelm Ekelund*. I o. II. Albert Bonnier.

Hög, ren luft omkring en, som härdar och stärker! Lakoniskt uppfordrande för tanken, med krav på viljans spänning och andens kyskhet. Ensidig stundom, men aldrig skrämässigt, utan ensampersonligt. En bok skriven med levande bokstäver, som rista sig in i läsaren. Icke en bok om böcker, men om böckers ande och liv. E. F.

Rättsmoral i privatliv och statsstyrelse. Grundlinjer till undervisning i morallära av *Severin Christensen*, *Axel Dam* och *C. Lambek*. Svenska Andelsförlaget.

Denna bok är avsedd för skolundervisning. Då direkt etisk undervisning — i samband med lossandet av katekestvånget — f. n. torde vara i starkt avtagande inom skolorna, ställer man sig på förhand intresserad till varje försök att täcka bristen.

"Rättsmoralen, såsom den här framställts, står icke i strid med några religiösa grundsatser", framhåller en av förf. i ett av slutkapitlen. Skärskådard man närmare den grundläggande avdelningen, "Ett rättrådigt liv", kan man emellertid ej undgå att häpna över huru fjärran denna kasuistiska framställning i åtskilliga fall står icke blott från religion, utan just från moral i kantisk mening. Att hela rättsmoralen bygges

på ägandebegreppet behövde kanske ej i och för sig förrycka den — i något älsklingsbegrepp kan man ju få rum för snart sagt allt, oberoende av namnet. Men tillämpningen!

Jag citerar ur kapitlet "Löften och avtal" följande ställen:

"Ett brott mot ett i tankarna fattat beslut är en skada inom individen*, en behandling, som individen underkastar sin egen egendom, på samma sätt som han t. ex. kan slå sönder sitt eget porslin eller klippa sina egna naglar*. Om man icke håller något man "lovat" sig själv, kommer icke någon annan vid och har ingenting direkt med moral att göra". — "Avtvungna löften äro ej håller bindande, om löftes-givaren icke haft något val*, ty i dylikt fall har han icke själv givit något som han äger, utan motparten har orättmätigt tagit det och är alltså skyldig att giva tillbaka det tagna".

Om ett jag måste antagas vara centrum för varje moralisk handling, då innebära grundsatser som denna en fullständig upplösning av både jagets kontinuitet och moralens giltighet. Att som självklart förut-sätta att individen ej kunnat ha något val inför försöket att avtvinga honom ett löfte; att "icke direkt till moralen" räkna sådana "inre skador" som en viljas fall från sina föresatser — det är att i fråga om "rättsmoralens" fordringar sänka gradtalet under 0!

På sid. 75 framhålles som bedrägeri det fall, att A. av B. till förut gängse pris tillhandlar sig ett papper eller en vara, om vars nyss stegrade värde A. har kunskap, men däremot icke säljaren. Jämför därmed sid. 79: "När man hos en handlande köper ett föremål, som han anser för mässing, men som man själv ser är guld, är man i sin fulla rätt. Den som uppdagar det är åter-upprättaren av värdet, upphovsman och alltså även ägare till vinsten. Den som på sin tid lidit förlusten får söka vederlag i sin okunnighet."

* Kursiv. av rec.

Varför denna sista handling skulle vara "probablare" än den föregående är svårt att förstå, då båda tillvägagångs-sätten på pricken likna varandra i att slå mynt av andras okunnighet. Hela denna kasuistik har ett otäckt släktttycke med den probabilism, som utvecklades av den städse — och även inom denna bok — fördömda jesuitmoralen.

Om också icke hela boken går i denna stil, är det i och för sig ytterligt nedstämmande, att saker som dessa i all oskuld och välmening serveras som rättsmoral. Som bokens syfte har fram-hållits, att den vill undervisa i en moral, som icke har det felet att ligga allt för högt över människan för att kunna till-lämpas. Med bittert löje kommer man därvid att erinra sig ett bon-mot av det kända originalet, som alltid önskat sig en ekonomisk hustru men som till sin bedrövelse blev "bönhörd över hö-van". Ty "rättsmoralens" lättillämplig-het är sannerligen ett stycke "över hövan" i denna framställning. — Om etiska maximer som de ovanstående skola vara "utgångspunkt" för "värdering av människornas handlingar", då ha vi människor med all vår slapphet, vår immoralitet i fruktansvärd grad under bannet av en etisk fördömelse, en ironisk vedergällning — "över hövan". E. F.

Statskyrkoprästen av *Elsa Törne*.
Aktiebolaget Sandbergs bokhandel.

Präster såsom de andliga ledarna i vårt folk — detta utgör den självklara förutsättningen bakom förf:s kritiska synpunkter. Otaliga instämmanden i sina anmärkningar kommer förf. helt säkert att möta, jag tror även från statskyrkopräster själva.

Men jag tror ej det räcker med en om-läggning av predikosättet, icke ens med ett ännu mera nitiskt omhändertagande av nattvardsbarnen! T. o. m. om prästut-bildningen omlades (en sak som förf. för övrigt alls icke vidrör), skulle det dock all-tid för andligt ledarskap komma att be-hövas något ännu mycket mera! E. F.

Kvinnornas kalender 1917.

På uppdrag av L. K. P. R. utgiven av
Föreningen för kvinnans politiska rösträtt i Göteborg.

Inledes med en dikt av *Eva Fröberg* och innehåller, bland annat, artiklar av *Ellen Hagen*, *Anna Lenah Elgström* och *Anna Wicksell*.

— **Pris 1 krona** —

Hela behållningen tillfaller L. K. P. R:s resetalarefond.

Rekvisioner ställas till fröken Hildur Öijer, Göteborg 1.

Premunera

På

RÖSTRÄTT FÖR KVINNOR

Tidningen utgiven av Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt.

6:te årgången 1917 Kr. 1.35

Utkommer den 1 och 15 i var månad.

Premunera genom posten.

Ingen

uraktlåter att ständigt hafva originalfabrikatet Salubrin tillhanda i sitt hem, såvida han använt det enligt bruksanvisningen och sålunda vunnit erfarenhet om dess gynnsamma inverknings mot **svullnad, blodstockningar, värksamt vid behandling av sår, frost- och brännskador, hudåkommor**, för **hårets och hudens vård** m. m.

Ledig annonsplats!

FREDRIKA-BREMER-FÖRBUNDETS PLATSFÖRMEDLING.

Å platsförmedlingen finnas anmälda lärarinnor,
lektionsgivare, in- och utländska, kontorister,
värdinnor samt hushållsbiträden av olika slag.

Rikst. 27 62 Platsförmedlingen är öppen kl. 12—4. A. T. 48 16

Årgångar av Veckotidningen DAGNY 1908—1913

erhållas mot ett pris av kr. 2:50 för inb. ex., kr. 1:75 för häft. ex. å

FREDRIKA-BREMER-FÖRBUNDETS BYRÅ,
48 Klarabergsgatan, 2 tr.

HEMTREVNAD

Praktisk tidning för hemmet

utgiven av **FREDRIKA-BREMER-FÖRBUNDET**

Redaktör: FANNY EKENTIerna.

Utkommer med 40 åttasidiga n:r om året. Prenumerationspris: helt år kr. 1:80, halvår kr 1:—, kvartal kr. 0:60. Prenumeration sker å posten.

Innehåller berättelser och poem, levnadsteckningar, religiösa och etiska uppsatser, artiklar i diverse ämnen samt en rikhaltig praktisk avdelning.

Inbundna årgångar för 1912, 1913, 1914 och 1915 kr. 1:50 pr ex.

A.-B. Nordiska Kompaniet.

Textilafdelningen Thyra Grafström, Stockholm.

Permanent utställning av färdiga och påbörjade arbeten samt material. Råd vid inredning av våningar m. m.

Undervisning

i Italiensk spets- och annan konstsöm.

Ständigt på lager därtill hörande material:

Svensk, Fransk och Bömisk Spetstråd. Rikhaltigt urval av Spetsmönster.

Innehåll:

Försvinnande typer. Av *Metta Greger*.

Våra önskemål i äktenskapslagstiftningen.

Lärda tyskor under gångna tider. IV. Av *Beatrice Zade*.

Notiser från bokvärlden.

COLLAN-OLJAN,

världens förnämsta läderpreservativ, gör skedonen *absolut vatientäta* och *minst dubbelt varaktiga*. Finnes överallt å 0:90 och 1 50 pr flaska.

A.-B. COLLAN-OLJE-FABRIEN, T. OLSEN, Sthlm.

I de bästa hem

står numera dagligen

SVEA VÄXT-MARGARIN på bordet.

I de flesta fall är husfadern okunnig om detta förhållande, ett faktum som på ett talande sätt bevisar, huru fullständigt detta märke lyckats förvärfva natursmörets smak och arom. Sparar 50 procent.

Antracit

Genom beviljade licenser leverera vi nu *prima* Antracit m. fl. Kol- och Kokssorter fritt hemtransporterad.

Rekvirera genast Edert vinterbehov!

OLAUS OLSSONS KOLIMPORT A.-B., Stockholm

Telefoner namnanrop: "OLAUS OLSSONS".

HERTHA

Tidskrift för den svenska kvinnorörelsen, utgiven av Fredrika-Bremer-Förbundet.
Redaktör: Ellen Kleman.

Förbundsmedlemmar erhålla tidskriften till ett pris av kr. 3.50 varvid prenumeration sker direkt genom Fredrika-Bremer-Förbundets byrå, 48 Klarabergsgatan, Stockholm. **Icke-förbundsmedlemmar** prenumerera å närmaste postanstalt eller i bokhandel. Pris för postupplaga: $\frac{1}{4}$ år kr. 5.—; $\frac{1}{2}$ år kr. 2.75. — Lösnummer 35 öre. **Redaktion och expedition:** 48 Klarabergsgatan 11, Stockholm. **Redaktionstid:** måndagar, onsdagar och fredagar kl. 1—3. Allm. T. 48 50, Riks 27 62. **Expeditionen:** kl. 11—4 varje söckendag. Allm. T. 48 16, Riks 27 62.

ANNONSER FÖR HERTHA

upptagas av

Fröken Ingeborg Bergström.

31 ÖSTERMALMSGATAN 31

Rikstel. 97 83.

Rikstel. 97 83.

Vita Bandets pristävlan.

Då ingen av de vid tävlingstidens utgång den 15:ste, april inkomna skrifterna ansetts motsvara de uppställda önskemålen, får Vita Bandet härmed utlysa förnyad pristävlan.

100 kronor utdelas för en kortfattad skrift i *nykterhets- och sedlighetssförsmålen*, betraktade från individens, hemmets och samhällets synpunkter. Den skall vara avsedd för unga människor, som stå i begrepp att bilda eget hem och bör vädja till såväl hjärta som förstånd. — Likaså utdelas

100 kronor för en uppsats i samma frågor som varmt och övertygande framhåller särskilt *den bildade kvinnans ansvar och förpliktelser*.

Tävlingskrifterna skola vara maskinskrivna och omfattas högst 16 sid. mindre oktav då de bli tryckta samt åtföljas av förseglad namnsedel och insändas före den 15 mars 1917 till *Vita Bandets Exp., Smålandsgat. 20, Stockholm*. Icke prisbel. skrifter återsändas om porto bifogas.

FREDRIKA-BREMER-FÖRBUNDETS

==== BYRÅ ====

48 KLARABERGSGATAN 48

Rikstel. 27 62. Allm. tel. 48 16. Upplysningsbyrån Allm. tel. 48 50. Öppen: 11—4

Upplysningar lämnas kostnadsfritt rörande kvinnliga arbetsområden, utbildningskurser, löneförhållanden m. m. För utredningar avgift enligt överenskommelse.

FREDRIKA-BREMER-FÖRBUNDETS

SJUKSKÖTERSKEBYRÅ

BARNHUSGATAN 6 n. b.

Rikstelefon 68 98

Tel.-adr.: Sköterskebyrån.

Allm. telefon 82 11

Byrån mottager sjukbud hela dagen: pr telefon även nattetid.

Föreståndarinnan träffas säkrast $\frac{1}{2}$ 2— $\frac{1}{2}$ 4.